

Kaivoksen jälkeen kulttuuri jää

HÄYRYNEN, SIMO (2010). *Kulttuuri jää. Outokumpu kaivosteollisuuden jälkeen*. 277 s. SKS, Helsinki.

Konstaapeli Eerola seisoj vartiossa Outokummun Alatorilla. Kaivoskaupunkiin oli tulossa suuri vieras, tasavallan presidentti Urho Kekkonen. Valtion päämiestä kuljetavan helikopterin piti laskeutua yhtiön urheilukentälle Kyykerille, mutta kone näytti laskeutuvan puolen kilometrin päähän Alatorille. Konstaapeli Eerola ryntäsi torin keskelle ja hätisti käsillään konetta korkeammalle: Dakaisin daivaalle, dakaisin daivaalle! Väärä kenddä!

Anekdootissa yhdistyvät kaksi Outokummun tarinan henkilöä ja tasoa, paikallinen poliisi Eerola ja valtakunnallinen kuuluisuus, presidentti Kekkonen. Kekkoesta kertovat tarinat tunnetaan kaikkialla Suomessa, mutta Eerolan ja hänen omaleimaisen puhetapansa muistavat vain vanhat outokumpulaiset. Mukana on myös kolmas osapuoli, kertoja, joka rakentaa outokumpulaista kollektiivista muistia ja sitoo sen ja yleisönsä, neljännen osapuolen, Outokummun tarinaan haluamallaan tavalla. Kollektiivisen muistin hallinta on poliittista ja kiehtovaa.

Outokummun vanhan kaivoksen silhuetti hallitsee Outokummun kaupunkikuvaa. Kuparikaivos rytmitti paikkakunnan elämää, outokumpulaisten arkea ja identiteettiä kolmen sukupolven ajan. Kulttuurintutkija Simo Häyrynen selvittää Outokumpua koskevassa tutkimuksessaan, miten kaivosyhtiö ja -yhteisö näkyvät ja vaikuttavat edelleen Outokummussa, vaikka kaivoksen lopettamisesta on kulunut jo yli 20 vuotta. Hän kirjoittaa Outokummun *institutionaalisesta kertomuksesta*, joka saa muotonsa muun muassa entisen kaivoskaupungin julkisissa kertomuksissa, Outokummusta kertovissa romaaneissa ja teatteriesityksissä. Kaivoksen suuaukko on muurattu umpeen, mutta kaivoksesta louhitaan yhä uusia

muistikerroksia. Muistot eivät ole yksilöllisiä, vaan Häyrysen mukaan niitä rakennetaan ja pidetään yllä kollektiivisesti. Kaivoksesta, kaivosyhtiöstä ja -yhteisöstä kertoo vaa tarinaa muokataan outokumpulaisen yhteisön tämän hetken sosiaalisten voimasuhteiden ja tarkoituserien mukaan. Kertomus syntyy aktiivisessa prosessissa, jossa osa muistoista ja muistelijoina suljetaan yhteisen muistin ulkopuolelle. Oikeaksi muokkautuvaa kertomusta hyödynnetään esimerkiksi kaupungin strategioissa ja markkinoinnissa, ja jokainen outokumpulainen kiinnittyy kertomukseen omalla tavallaan.

Häyrysen tutkimusta on vaikea sijoittaa yksiselitteisesti tiettyyn yhteiskuntatutkimuksen tai kulttuuritutkimuksen perinteeseen. Teos on moninäkökulmainen ja poikkitieteellinen. Se perustuu teemahaastatteluihin, joita kirjoittaja on täydentänyt kartoittamalla kaupunkimiljöön kehitystä sekä lukemalla paikallishistorioita ja kunnan strategia-asiakirjoja. Haastattelemansa 34 henkilöä Häyrynen jakaa neljään ryhmään: Outokumpu Oy:n entisiin työntekijöihin, päättäjiin, kulttuurin välittäjiin ja yhtiön ulkopuolisiin ihmisiin. Outokummun kertomus kuuluu Häyrysen tekstissä haastateltavien osin murteellisenä äänenä lukuisissa lainauksissa, jotka on yhdistetty teemojen alle yhtenäiseksi tarinaksi. Häyrynen ei tee tulokinnassaan selkeää eroa muodostamiensa ryhmien välille, joten ryhmittelyn perimmäinen tarkoitus jää epäselväksi. Myös tutkimuksen alussa esitetty kysymys siitä, kuka saa äänensä kuuluville Outokummun institutionaalisisessa kertomuksessa, jää avoimeksi. Taidokkaasti rakennetun tutkimusasetelman jälkeen lukija joutuukin hieman hämilleen: kenen ja millaista tarinaa Häyrynen lopulta kertoo. Häyrynen liikkuu sujuvasti Outokummussa ja hän kirjoittanut itsensä osaksi Outokumpua. Mutta hänen aineistonkäsittelynsä jää pitkälti paikalliselle ta-

solle, vaikka aineisto antaisi mahdollisuuden nostaa Outokummussa tehdyt havainnot globaaliin kulttuuri-, elinkeino- tai esimerkiksi ympäristöpoliittiseen keskusteluun.

Kollektiivisella muistilla on tiivis yhteys rakennettuun teolliseen ympäristöön. Kaivoksen aikaa eläneet outokumpulaiset tunnistavat vielä vuosikymmenen päästä kaivoksen rikastushiekkan hajun. Oranssinkeltainen, autojätealue ”Sumppi” on nykyisin turvekerroksen alla, mutta yhteisessä muistissa se on edelleen keskeinen osa emotionaalista Outokumpua. Häyrynen pohtii, miten yhteisön eritaustaiset jäsenet suhtautuvat kaivoskaupungin ominaishajuun ja muihin teollisen kertomuksen ilmentymiin, kehityksen logiikan tietoiseen muotoiluun ja kytköksiin paikkakunnan nykyisen elämäntavan kanssa. Hän kysyy, kenen reaktiot ja tulevaisuuden unelmat muodostavat paikkakunnan äänen yhteisörakenteen muuttuessa.

Häyrynen määrittelee kollektiivisen muistin peliksi, joka muokkaa, kontrolloi ja uudistaa paikallista identiteettiä. Kaikilla paikkakuntalaisilla ei ole samanlaista asemaa pelaajina, vaan muistia säätelevät sosiaaliset valtasuhteet. Julkisudessa esiintyvät ihmiset saavat äänensä muita paremmin kuululle. Ääni voi olla myös vallitsevalle tarinalle vastakkainen, jolloin se ei saa kollektiivisen muistin tukea. Peliin voi tulla kokonaan uusia välineitä. Esimerkiksi kirjailija Leena Lehtolainen on arvostellut Outokumpua aikakauslehdissä. Lehtolaisen negatiivinen kuvaus lapsuuden ja nuoruuden kotikaupungistaan on osa Outokummun kollektiivisesta muistista käytävää hegemoniakamppailua. Paikallinen kertomaperinne kamppailee ulkoisen vaikuttajan eli Lehtolaisen käyttämän median kanssa. Kollektiivisen muistin merkitys voi haalistua uusien medioiden paineessa, mutta kaivoskaupungin menneisyys saa Lehtolaisen kielteisestä muistelusta huolimatta lisää illuusion lumoa. Kyse on jostain erityisestä paikasta.

Outokumpu on kaivostoiminnan loputtua rakentanut ”imagoaan” ja kollektiivista identiteettiään vahvan kulttuuriosaamisen varaan. Häyrynen tuo monessa kohtaa esiin muun muassa Outokummussa tarjottavan ammatillisen koulutuksen omaleimaisuuden. Outokummussa toimii maan ainoa roudarien koulutuslinja, ja toisella asteella toimiva pelikoulutus on Pohjoismaiden mittakaavassa harvinaisuus, jolle Outokumpu ja sen koulutusinfrastruktuuri tarjoavat erinomaisen kotipesän. Kulttuuritoiminnassa on myös ristiriitaisuuksia. Näistä selkeimpänä Häyrynen esittää vastakkainasettelun paikallisten ja valtakunnallisten toimijoiden välillä. Osa kulttuuriväestä katsoo, että paikallista kulttuuritoimintaa pitää vahvistaa valtakunnallisella osaamisella, osalle outokumpulaisista tämä on puolestaan signaali siitä, ettei paikallinen toiminta ole tarpeeksi tasokasta.

Outokumpu oli aikanaan erityislaatuinen kaivospaikkakunta, jossa maaseutu (maanviljelys) ja urbaani elämä (kaivosyhteisö) kohtasivat kiinnostavalla tavalla. Häyrynen nostaa näitä jännitteitä ja näkökulmia esiin monipuolisesti ja laajasti, mutta lukija jää miettimään, olisiko kirjan kokonaisuudesta saanut vieläkin jännitteisemmän, jos tekijä olisi keskittynyt joidenkin keskeisten näkökulmien (esim. Outokummun kiinnostavan poliittisen historian tai maaseudun ja urbaanin välisen jännitteen) tarkempaan analysointiin. Häyrynen muun muassa kertoo kuin heittona, että kaivosyhteisöllisyys ja kaivostoiminnan loppuminen ovat jälkimainingeissaan aiheuttaneet sen, että Outokummun sosiaaliset ongelmat (esim. lasten huostaanotot) ovat suurkaupunkien ”synkkien” lähiöiden tasolla. Lukija jää kaipaamaan näiden kiinnostavien yhteiskunta- ja sosiaalipoliittisten havaintojen pidemmälle vietyä analyysia.

Suomalaisen teollisuuden alajaio näyttää jatkuvan. Yhden teollisuusyrityksen paikkakunnille, kuten Voikkaalle, Summalle, Kemi-järvelle ja viimeisimpänä Myllykoskelle tehtaan lakkauttaminen on ollut vakava paikka. Satavuotiset perinteet ovat katkenneet hetkessä ja rakenteet ovat murtuneet. Häyrynen pyrkii tuomaan teollisuuspaikkakuntien rakennemuutoksen tutkimukseen kulttuuritutkimuksen näkökulman. Kaivostaustastaan huolimatta Outokumpu tarjoaa Häyrynen mukaan yhteisömallin ja vertailukohdan Suomen puunjalostuspaikkakunnille. Teollisessa murroksessa kyse ei ole pelkästään taloudesta ja politiikasta, vaan myös yhteisön henkisestä tilasta ja jatkuvuuden tunteesta, johon esimerkiksi taiteellinen toiminta ja

historiankirjoitus vaikuttavat. Outokummun murrostilanteessa erilaiset kulttuurin välittäjät, ylläpitäjät ja uudelleen luojat nousivat aiempaa tärkeämpään asemaan, sillä he ylläpitivät ja loivat uutta outokumpulaisuutta, joka on tarjonnut kaupungille uutta elämää.

Häyrynen onnistuu rakentamaan tutkimusasetelmansa kutkuttavan jännitteiseksi ja moniulotteiseksi, mutta aineiston analyysia hän ei vie aivan sille tasolle. Olimme toivoneet, että pitkien sitaattiketjujen sijaan kirjoittaja olisi analysoinut aineistoa pidemmälle ja suhteuttanut tuloksiaan aikaisempiin tutkimuksiin. Kaiken kaikkiaan Häyrynen onnistuu kuitenkin kuvaamaan outokumpulaisuutta monipuolisesti ja kiinnostavan rönsyilevästi. Kirjan ehdotonta antia on myös se, että määritellesään itsensä ulko-outokumpulaiseksi Häyrynen uskaltaa kritisoida Outokumpua ja outokumpulaisuutta siellä, missä kritiikille on sijaa, mutta myös osoittaa kiitokset sinne minne kiitos kuuluu.

